

zvonice s dřevěným patrem. Zcela zavádějící ovšem je hovořit o Horní a Dolní Moravě, neboť se nejedná o žádný zavedený geografický termín a spíše se vztahuje k údajům písemných pramenů z doby Velké Moravy či povelkomoravského období (srov. Z. Měřínský, *České země II*, s. 102). Běžně jsou jednotlivé části země uváděny podle národopisných oblastí (Haná, Slovácko, Valašsko) či obecně jako severní, střední, východní, jihozápadní a jižní Morava apod. Právě na jižní Moravě mají chybět dřevěné zvonice a tato absence bezesporu vyplývá z podunajských tradic lidové architektury, kde převažují zděné a hliněné stavby z vepřovic či budované nabíjenou technikou.

Pouze malé dřevěné obecní zvonice, převážně z 19. století, známe z území maďarského Zadunají s přesahem do rakouského Burgenlandu a Slovinska (s. 269–270). Dřevěné zvonice se však uplatnily v horním Potisí na teritoriích dnešního Maďarska, Ukrajiny a Rumunska (s. 271–287). Tradice stavby dřevěných zvonice existovala v Uhrách nejspíše od 14. století, ale kontinuálně přetrvávala jen v okrajových oblastech horního Potisí na severovýchodě, Sedmihradska na východě a ve slovensko-maďarském Rudohoří na severu. Publikované doklady patří většinou 17.–18. století. Právě území Sedmihradska v dnešním Rumunsku je věnována značná pozornost (s. 288–302), podobně jako výše zmiňovanému slovensko-maďarskému Rudohoří (s. 303–323) s pohořími Mátra a Bükk na jihu a Slovenske Rudohorie na severu, Štiavnickými vrchy na západě a Slanskými i Zemplínskými vrchy na východě, dále potom severnímu Slovensku (s. 324–326), Spiši a Šariši na Slovensku (s. 327–330) a jižní straně Karpat na území Slovenska a Ukrajiny (s. 331–346). Na zvonice velmi bohatá a se zajímavými doklady je Červená Rus a východní Halic v rámci dnešního Polska a Ukrajiny (s. 347–393), kde se již dostáváme do sféry styku západního a východního křesťanství, konkrétně řeckokatolické církve a pravoslavi, kam náleží i Moldavsko s Bukovinou (s. 394–398), dnes součástí Ukrajiny, Rumunska a Republiky Moldova, dále Volyn a Podolí na Ukrajině (s. 399–403), střední a severní Ukrajina (s. 404–406) a také Rusko (s. 407–426). Úvodní část tohoto oddílu s charakteristikou celého historického vývoje je velmi schematizovaná a zkrácená. Řada údajů vztahujících se k dějinám Kyjevské Rusi měla být zohledněna již v předchozích partiích o vývoji na území nynější Ukrajiny. Nenacházíme zde také zmínku o pádu Kyjeva 6. prosince 1240 a zániku Kyjevské Rusi apod.

Celkově lze konstatovat, že práce K. Kučí o dřevěných zvonících na evropském kontinentě představuje jako první pokus o zmapování tohoto specifického stavebního typu sakrálního objektu v širokém evropském prostoru z hlediska regionálního rozšíření, typové škály apod. dobré východisko k dalšímu studiu celé problematiky. Dílo je samozřejmě ovlivněno stavem evidence, dokumentace a výzkum zvonice v jednotlivých oblastech i státních útvarech, která je na různé úrovni, a nelze tudíž požadovat nějaké do jisté míry vyčerpávající shrnutí a vyhodnocení všech údajů. To se týká zejména rozsáhlých prostor Ruska, Ukrajiny a Rumunska včetně Moldavska. V knize, podobně jako v předchozím svazku o dřevěných kostelích najdeme základní údaje o jednotlivých objektech, a pokud je k dispozici, také datování, kvalitní fotografie, půdorysy či řezy pak jen tam, kde jsou dostupné nebo je bylo možno nově vyhotovit. Pro určení stáří architektury obecně a dřevěných kostelů a zvonice zvláště by řada podstatných zjištění o jejich stáří přinesla dendrochronologická data. Znovu zdůrazňuji, že oba svazky o dřevěných kostelích a zvonících v Evropě představují zejména z hlediska obrovského množství dat o jednotlivých objektech dobrý základ dalšího bádání, ač v případě prvního svazku měl autor svoji úlohu poněkud ulehčenu, neboť východiskem mu bylo zásadní základní dílo C. Ahrense.

Ke druhému svazku je ještě připojena Mapová příloha (s. 427–455) s názorným zachycením dřevěných kostelů a zvonice na evropském kontinentu (s. 428–429), konfesijními a národnostními mapami (s. 430–431) a velmi potřebnými mapami správního členění jednotlivých států (s. 432–455). Následuje anglické resumé (s. 457–464), na rozsah díla poněkud stručný seznam použité literatury (s. 465–472), jenž přináší základní monografie i dílčí práce, ale jak již bylo v předchozím textu několikrát upozorněno, některé důležité tituly zde chybějí. Poněkud nezvyklá je také forma citací a osobně bych dal přednost běžně zavedeným citacím v závorkách, jaké známe například z archeologické či přírodovědné literatury (příjmení autora, rok vydání a v případě více prací v jednom roce index a, b a dále, strana či strany). Velmi potřebný je též místní rejstřík (s. 473–501) poněkud zbytečně členěný, tak jako v prvním svazku podle jednotlivých dnešních státních útvarů.

Zdeněk Měřínský

Bořivoj Nechvátal et al. (autoři či spoluautoři jednotlivých kapitol I–XI Bořivoj Nechvátal [I, VI], Václav Rybařík [III], Jan Zavřel [III, V, VIII, X], Ladislav Varadzin [IV, IX], Petra Stránská [VII], René Kyselý [XI]): **Rotunda sv. Martina a bazilika sv. Vavřince na Vyšehradě**. Archeologický výzkum. Praha 2009. 432 stran, celkem 228 obrázků, 34 tabulek, 73 fotografických příloh, 18 mikrofoto a 1 graf, číslovány zvláště v rámci jednotlivých kapitol. ISBN 978-80-87365-23-6.

Práce představuje významný publikační počín kriticky vyhodnocující další část výzkumů na Vyšehradě – druhém nejdůležitějším residenčním sídle českých přemyslovských panovníků. Jedná se o kolektivní dílo, které kriticky hodnotí a zpracovává dosavadní výsledky archeologických výzkumů a stavebněhistorických průzkumů dvou významných sakrálních objektů – rotundy sv. Martina a baziliky sv. Vavřince. Autoři tak navazují na předchozí publikaci Bořivoj Nechvátal a kol. (autoři či spoluautoři exkurzů 1–11 Petra Stránská, René Kyselý, Ladislav Hrdlička, Denko Čumlivski, Zdeněk Hazlbauer – Markéta Tomášková, Dagmar Hejdová, Tomáš Kyncl, Richard Štrouf – Jan Zavřel, Vlasta Ledvinková), Kapitulu chrám sv. Petra a Pavla

na Vyšehradě. Archeologický výzkum. Praha 2004. 667 stran, 416 obr., XX tab., další vyobrazení, plány, tabulky a grafy v exkurzech.

Po Úvodu z pera B. Nechvátala (s. 9–21, 2 obr.), který je velmi inspirativní z hlediska poznání formování české archeologie středověku, následuje podrobný výklad téhož autora nazvaný Rotunda sv. Martina na Vyšehradě (I, s. 22–81, 49 obr.). Je zde podán podrobný nástin dějin bádání o tomto sakrálním objektu, jeho stavební vývoji, archeologických výzkumech, ale podává také podrobný popis stavebních zásahů. Jedná se mnohdy o vskutku detektivní práci sledující staré záznamy o výzkumech, často neúplnou, nejednoznačnou či chybějící dokumentaci a její interpretaci. Kladem je bezesporu kompletní zveřejnění staré dokumentace. Na B. Nechvátala pak navazuje V. Rybařík částí nazvanou Obnova kaple sv. Martina na Vyšehradě v letech 1878–1880 a její pozdější opravy (II, s. 82–91, 6 obr.), který podává podrobný výklad o záchraně a obnově této památky. J. Zavřel publikuje Petrografický rozbor hornin z vybraných středověkých staveb pražského Vyšehradu (III, s. 92–134, 2 obr., 25 foto). Konstatuje, že horninová skladba stavebních materiálů z Vyšehradu se neliší od jiných památek předrománského a románského období v Praze. Důležitá je potom kapitola L. Varadzina Vyhodnocení archeologického výzkumu v okolí rotundy sv. Martina na Vyšehradě (IV, s. 135–153, 12 obr., 4 tab.) s podrobnou analýzou, zejména keramiky. Ta naznačuje počátky osídlení v prostoru rotundy od druhé poloviny 10. století a jeho redukci na konci 12. či v první polovině 13. věku, kdy lze registrovat absenci keramických nálezů. J. Zavřel pak publikuje Mikroanalýzy povlaků středověké keramiky z Vyšehradu (V, s. 154–165, 6 foto, 11 tab., 12 tab. spektrálních analýz). Zjišťuje, že povlaky jsou dokladem metalurgické činnosti, nelze však jednoznačně rozhodnout, zda vznikly při výrobě mědi, cínu a stříbra z rud, rudních koncentrátů, nebo při čištění jednotlivých kovů a jejich slitin.

Druhá část předkládané recenzované práce je věnována bazilice sv. Vavřince. Uvádí ji opět kapitola B. Nechvátala, Bazilika sv. Vavřince na Vyšehradě (VI, s. 166–284, 112 obr.) s podrobným přehledem archeologických výzkumů tohoto sakrálního objektu od roku 1884, kdy došlo k objevu reliéfní dlažby i nálezům ostatkového křížku a poutního odznaku, a dále výzkumu z let 1924–1926 zahájeného 18. VIII. J. Böhmem, archeologických odkryvů z let 1968–1970, 1971, 1980, 1983 a 2002–2003. Podrobně jsou zde rozebrána zjištění a na nich postavené názory B. Matějky, K. Gutha, J. Heraina atd. včetně poznatků o s největší pravděpodobností předrománské centrální stavbě na rekonstruovaném křížovém půdorysu, datované do doby konce 10. století a řazené hypoteticky k okruhu otonské architektury. Vzhledem k absenci soudobých hrobů je otázkou její funkce (baptisterium, emporová stavba [?]). V souvislosti s tímto velmi pravděpodobně největším sakrálním objektem na Vyšehradě shrnuje B. Nechvátal poznatky o předrománské architektuře v Čechách a ke kostelu shledává analogie například v Sadech u Uherského Hradiště. Autor se taktéž vyslovuje ke svatoklimentským patrociiniím a správně odmítá jejich jednoznačné datování do doby cyrilometodějské misie. I na Vyšehradě je ztotožnění této stavby s kostelem zasvěceným sv. Klimentovi velmi málo pravděpodobné. Samotná bazilika sv. Vavřince náleží podle řady badatelů včetně B. Nechvátala k nejstarším českým stavbám hirsauského typu z poslední třetiny 11. století. Přírůstek je též výklad o náhrobnících.

Na obsáhlou kapitolu B. Nechvátala navazuje P. Stránská, Antropologie pohřebiště u baziliky sv. Vavřince na Vyšehradě (VII, s. 285–294, 4 obr., 3 tab.), a J. Zavřel, Rozbor pojava základového opukového zdiva předrománské stavby z prostoru baziliky sv. Vavřince na Vyšehradě (VIII, s. 295–301, 5 obr.). L. Varadzin, Bazilika sv. Vavřince na Vyšehradě – zhodnocení dosavadních archeologických výzkumů v bazilice a jejím okolí s přílohami I–II obsahujícími katalog hrobů a přehled nálezových celků a sáčků (IX, s. 302–399, 37 obr., 37 foto, 3 tab., 1 graf), hodnotí dosavadní odkryvy v bazilice. Samotný vznik baziliky klade do doby po polovině 11. století a upozorňuje na dosud nevyřešený problém jejího zániku, který datuje do rozmezí druhé poloviny 14.–16. století. Pokud jde o funkci baziliky, uvažuje, že se jednalo o palácovou kapli, která se ovšem nacházela mimo samotný palácový okrsek a polemizuje s H. Soukupovou. Tzv. hřebenáče spíše považuje za stojany rožňů, ale torzovitost dochovaných dokladů zde nedovoluje jednoznačně rozhodnout. Na závěr publikuje J. Zavřel Rozbor materiálového složení malt z baziliky sv. Vavřince a románského mostu na Vyšehradě (X, s. 400–426, 1 obr., 18 mikrofoto, 13 tab.) a R. Kyselý, Zvířecí kosterní materiál z archeologických výzkumů v okolí baziliky sv. Vavřince na Vyšehradě (XI, s. 427–432, 5 foto), hodnotí paleozoologický materiál.

Celkově je možno konstatovat, že recenzovaná kolektivní monografie významným způsobem obohacuje a dále rozšiřuje naše vědomosti o raně středověkém Vyšehradě a je významným příspěvkem k poznání historie nejen lokality samotné a jejího stavebního vývoje, ale středověkého přemyslovského státu vůbec v těch nejšířších souvislostech dějin politických, dějin architektury, rezidencí raného středověku apod. Značným kladem práce je její široký a komplexní mezioborový přístup, jenž přináší řadu nových zjištění a postřehů pro poznání přírodních poměrů, fyzického stavu populace, kultury každodenního života, stavebních technik atd. Podstatné též je, že B. Nechvátalovi se podařilo z řady různých zdrojů zajistit finanční prostředky na vydání této monumentální práce včetně velmi rozsáhlého obrazového materiálu, který je shromážděn v rámci dostupnosti a zachovalosti plánů, kreseb a fotografií, jež snad mohly být číslovány průběžně.

Zdeněk Měřínský